

De neoliberale welvaartsstaat en de globalisering

| André Mommen

De socialisten hebben de laatste jaren hun principes in de uitverkoop gedaan en met de neoliberale een bondgenootschap afgesloten. De vorming van de paarsgroene regering van Verhofstadt was er in België het resultaat van. Een dergelijke omkering van de politieke allianties gebeurt uiteraard niet in een vloek en een zucht, maar wordt in de regel jaren vooraf als optie uitgewerkt. In België was die ommekeer al veel eerder voelbaar toen de socialisten samen met de christen-democraten de privatisering van de overheidsbedrijven ter hand namen. Dat ging gepaard met meer flexibiliteit in de arbeidsverhoudingen. Paarsgroen bouwde daar gewoon verder op met het ombouwen van de welvaartsstaat naar Angelsaksisch model. België ligt daardoor volkomen op koers met het zich neoliberaliserende nabije buitenland. Nederland en Groot-Brittannië gingen België voor. Kanselier Gerhard Schröder maakte in Duitsland pas zijn programmatische bocht na zich ontdaan te hebben van Oskar Lafontaine. Zelfs in het land dat de uitvinder was van het zogenaamde "Rijnlandmodel" wordt de welvaartsstaat nu aan een neoliberale "verjongingskuur" onderworpen. De eerste grote hervorming van de Duitse welvaartsstaat betreft het pensioensysteem. Evenals in de meeste West-Europese landen is het Duitse pensioensysteem gebaseerd op het repartitiestelsel: de huidige werkenden betalen de pensioenen van de rechthebbenden. Dat zal nog even zo blijven, maar intussen heeft de Duitse regering na lange discussies een tweede "pijler" in het pensioensysteem ingevoerd. Een kapitalisatiestelsel zal met behulp van fiscale stimuli en overheidssubsidies de werknemers moeten stimuleren voor aanvullend pensioen te sparen. In België is inmiddels eenzelfde hervorming op stapel gezet. De andere Europese landen zullen spoedig volgen.

De verklaring voor deze fundamentele vertimpering van het pensioensysteem wordt ingegeven door de wens de mensen meer te responsabiliseren voor hun oudedagsvoorziening in een tijd dat de pensioenlasten voor de staat de pan zullen uitrijzen als gevolg van de demografische ontwikkeling (vergrijzing). Want wat wil men anders? De pensioengerechtigde leeftijd optrekken tot 70 of 75 jaar? In de meeste landen werkt bijna niemand meer tot 65 jaar. In vele, vooral Zuidelijke landen, zijn er bevoorrechte categorieën (vooral ambtenaren en werkers in de staatsbedrijven) die al zeer vroeg met pensioen mogen of moeten. Italië heeft daar al enige tijd geleden het mes ingezet. Want Italië was een ambtenarenparadijs waar velen al na hun veertigste de dienst verlieten en dan hun vervroegd pensioen cumuleerden met een (zwart) inkomen in de privé. In Frankrijk worstelt de regering Jospin met hetzelfde probleem in sommige sectoren en diensten. Hoe kan men deze verworven rechten nu afbouwen zonder de staatsbedrijven door stakingen te laten verlammen? Een techniek is privatiseren en de concurrentie laten spelen. Dan binden de vakbonden automatisch in en vecht iedereen voor het behoud van de eigen job. Dan is men tijdens de loopbaan al zeer geresponsabiliseerd met betrekking tot baan en pensioen, want de staat past niet meer automatisch de verliezen van de ex-staatsbedrijven bij en dan wordt de druk om een kapitaalje te vergaren ook veel groter. De staat past immers de oudedagsvoorziening niet meer automatisch bij om de inflatie (en soms de gestegen koopkracht) te compenseren.

Het ideologisch plaatje dat hierbij hoort, oogt evenwel mooier. Zo stelde minister Frank Vandebroucke dat de huidige bejaarden niet alleen langer en fitter leven, maar ze willen ook een actieve invulling geven aan de laatste fase van hun

leven. Inderdaad, alle marketingspecialisten zijn het erover eens dat de vijftigplussers een koopkrachtige doelgroep met veel vrije tijd vormen. Daar mag de kassa dan rinkelen. Waarom zouden de nog actieven met kinder- en hypotheeklasten de pot moeten spekken van de grijze tijgers aan de costa's of exotische resorts met wuivende palmen? Waarom zouden de bejaarden op het kapitaal van hun eigen huis dat ze mede verworven hebben via premies en fiscale aftrekregelingen blijven zitten? Om het soms door te geven aan de kinderen? Laat ze dat huis later maar opeten via een aantrekkelijke financiële regeling door de fiscus ondersteund. Dan heeft men automatisch weer een nieuwe pijler erbij in de pensioenvoorziening. Kortom, wat in de Verenigde Staten de norm was bij het ontwerpen van de architectuur van de welvaartsstaat, wordt nu door Schröder en anderen ook in Europa ingevoerd.

Hetzelfde geldt ook voor de andere onderdelen van de welvaartsstaat. De terugtrekkende overheid is geen werkverschaffer meer, maar een rentmeester en zal iedereen via *incentives* zo snel mogelijk weer doen participeren in het arbeidsproces. Iedereen aan het werk, want dat brengt de sociale lasten onmiddellijk omlaag, terwijl de inkomsten alleen maar kunnen stijgen. Bill Clinton in de Verenigde Staten en Tony Blair in Groot-Brittannië brachten dat concept in de praktijk. Wim Kok in Nederland zorgde voor de continentale variant ervan met de formule "werk, werk, werk". Vandebroucke bedacht voor België de formule van de Actieve Welvaartsstaat (AWS) en schetste het beeld van de trampoline die werklozen uit de hangmat haalt en ze weer snel aan het werk zet met behulp van kortingen op de sociale bijdragen, loonsubsidies, belastingverlagingen, maatwerk, werkbegeleidingsdiensten, uitzendbureaus of klusjesdiensten.

De komst van de AWS werd niet door iedereen toegejuicht. De vakbonden zijn wantrouwig omdat de AWS arbeidskrachten met de zweep naar veelal minder interessante jobs dirigeert en zelfs goede jobs vervangt door slechte. De ondernemers ontvangen wel graag de cadeautjes van de AWS, maar zijn dan weer bang om verplicht te moeten rekruteren onder werklozen. De middenstanders vrezen de concurrentie van allerlei klusprojecten. Een ethisch gekleurd bezwaar is dat de werkloze medemens die veelal geplaagd wordt door allerlei handicaps (lage opleiding, zwakke

gezondheid, kinderlast, leeftijd), in een moderne tredmolen wordt gedwongen. Anderen twijfelen weer aan het economisch nut van de jacht op uitkeringstrekkers. Slimmeriken wijzen op het feit dat met de AWS enkel het vele zwartwerk wordt gewit door goedkope en gesubsidieerde poetsvrouwen aan te bieden. Ernstigere kritiek is dat de AWS zich weinig kritische vragen stelt over het loslaten van het staatsingrijpen in de macro-economische politiek. Ruim baan geven aan de markt betekent immers vooral de koopkrachtige doelgroepen met goedkope diensten tegemoet komen, iets wat alleen maar de verdere tweedeling in de maatschappij kan bevorderen.

Vooral de breuk met de Keynesiaanse Welvaartsstaat (KWS) is nogal patent. De KWS had als groot compromis tussen arbeidersklasse en kapitaal de erkenning van een grote mate van decommodificatie¹ van de arbeidskracht. Wie om de een of andere reden (ziekte, invaliditeit, leeftijd) niet meer kon of mocht in loondienst werken, kreeg een door het sociaal recht gegarandeerde uitkering. Werklozen die buiten eigen schuld zonder werk en dus inkomen vielen, kregen een werkloosheidsvergoeding die alhoewel beperkt in de tijd was, toch optimale mogelijkheden moest bieden om in alle rust naar ander werk uit te zien. De trampoline van Vandebroucke breekt met deze basisfilosofie door een veel onrustiger beeld van de welvaartsstaat te scheppen. Van decommodificatie van de arbeidskracht is nu het accent komen te liggen op commodificatie. En dat staat eerder ver dan dichtbij de sociaal-democratische principes. Deze laatste hebben altijd de nadruk gelegd op streefdoelen als spreiding van kennis, macht en inkomen en niet op *employability* (tot elke prijs?).

Ook de hefboomen van de KWS zijn inmiddels grotendeels geslecht. Privatisering van staatsbezit bracht de markt nadrukkelijk in het centrum van de samenleving. De filosofie is hier dat vele goederen en diensten die tot dan door de staat werden verstrekt tegen of onder de kostprijs, nu ook door het privé-initiatief kunnen worden aangeboden. Meestal met de toevoeging dat dit beter doeltreffender gebeurt dan door de zichtbare hand van de overheid. De onzichtbare hand komt evenwel pas in beweging als daar winst mee te behalen valt. Dat dan ook behoeften bevredigd worden, is slechts leuk meegenomen. Dat betekent dat de AWS de onzichtbare hand moet hel-

pen en alleen maar zichtbaar mag worden indien de markt gaten laat vallen of als (voldoende) koopkracht ontbreekt. Wie via de trampoline nooit vaste voet onder de grond kan krijgen, die zal uiteindelijk de jonas van de AWS worden. Naarmate de AWS omvangrijker wordt, zullen deze jonassen zich massaal vermenigvuldigen. Aan de andere kant van het sociale spectrum verheffen zich dan de kleptocraten die met topsalarissen, bonussen, aandelenopties en gouden handdrukken aan de haal gaan en daarvoor in de media alleen maar lof toegezwaaid krijgen.

Kortom, de AWS is een product van hetgeen men in Frankrijk *la pensée unique* is gaan noemen sinds alle grote politieke partijen het neoliberale paradigma van de marktwerking hebben omhelsd. De staat wordt op die manier herleid tot het strikte domein van de rechtsbedeling en de ordehandhaving. Maar ook een aantal uitvoerende taken daarvan wil men nu graag privatiseren. Is er dan niets te doen tegen deze haast onomkeerbare trend? Weinig, want nu links zich in de parlementen en regeringen verzoend heeft met liberaal rechts over de architectuur van de welvaartsstaat, liggen de kaarten totaal anders dan vroeger. Sterker nog: een groot deel van de intelligentsia heeft zich achter deze neoliberale revolutie geschaard met de mededeling dat wat Anthony Giddens de “derde weg” noemt, slechts het logische resultaat is van de effecten van de globalisering.

Maar wat is nu het antwoord van het meer principiële deel van links op deze neoliberale triomftocht? De inmiddels gemarginaliseerde linkse sociaal-democraten wijzen de neoliberale dogma's nog altijd af. “Neue Mitte” of “Poldermodel” worden door hen als aberraties gezien. Zij benadrukken nog altijd het bestaan van de breuklijn tussen arbeid en kapitaal en willen de staat als een belangrijke hefboom blijven gebruiken. De Europese Unie (EU) moet daarom tot een democratische federale staat uitgroeien met goede sociale voorwaarden en democratische structuren. De EU als garant voor een sociaal Europa? Maar dan

moet ook die politieke wil op nationaal en internationaal niveau worden gearticuleerd. En wie moet dat doen? De huidige regeringsleiders uiteraard. De zwakte van deze strategie is patent.

Dan zijn er nog de kleine partijtjes links van de sociaal-democratie. Waar ze nog politiek operationeel zijn, zijn de communistische partijen in de marge van links verdwenen en mogen ze al blij zijn om in een conflictueuze alliantie met de grote socialistische partijen te opereren. In de hoop allicht protestkiezers van de sociaal-democratie aan te lokken. Een nieuw maatschappelijk project hebben ze evenwel niet. En dat geldt eigenlijk ook voor de kleine linkse splinters die allemaal

hun wortels hebben in de jaren zestig. Ook zij opereren defensief. Verdediging van de bedreigde werkgelegenheid in vele industriële sectoren en de geprivatiseerde staatsdiensten en van de takken van de sociale zekerheid is hun specialisme geworden. Daarmee plaatsen ze zich op de linkerzijde van de vakbeweging die veelal in deze moeilijke tijden eindeloos op zoek is naar compromissen en ook haar vakbondsmacht snel ziet afkalven in die landen waar ze niet of nauwelijks in het sociale overleg een prominente plaats had weten te veroveren.

Veel denkwerk over de welvaartsstaat was veelal niet aan de linkse splinters besteed.

Dat liet men in Vlaanderen vooral over aan de CVP en aan Herman Deleeck met zijn Centrum voor Sociaal Beleid, waar men de welvaartsstaat graag zag als een verlengstuk van de katholieke gezinspolitiek. De klassenstrijd met de staking als meest expressieve vorm was voor uiterst links het grote actiedomein. Nu het met de klassenstrijd niet beter gaat en met de welvaartsstaat steeds slechter, heeft men ook bij uiterst links ontdekt dat de decommodificatie van de arbeidskracht geen onbelangrijk gegeven is in de klassenstrijd. Meer dan ooit ligt hier de basis van alle sociale rechten: het recht op een sociaal minimum. De welvaartsstaat is immers van iedereen en is opgebouwd uit de solidaire fronten van alle categorieën van rechthebbenden. Die fronten intact

Nu het met de klassenstrijd niet

beter gaat en met de

welvaartsstaat steeds slechter,

heeft men ook bij uiterst links

ontdekt dat de decommodificatie

van de arbeidskracht geen

onbelangrijk gegeven is in de

klassenstrijd. Meer dan ooit ligt

hier de basis van alle sociale

rechten: het recht op een sociaal

minimum.

houden is van cruciale betekenis. De welvaartsstaat is ooit ontstaan als product van de klassenstrijd. Wat uiteraard niet belette dat ook anderen dan arbeiders en hun gezinnen uiteindelijk gingen deel uitmaken van dit complexe labyrint met allerlei uitkeringen en heffingen. Het recht op een menswaardig bestaan moet tenslotte aan iedereen worden toegekend.

Dit is in het kort en op een bezadigder toon hetgeen men eveneens in het omvangrijke boekwerk *Omkeren! Een dwarse kijk op Paarsgroen* uitgegeven door de Partij van de Arbeid van België (PVDA) kan lezen. Het mag gezegd worden: de PVDA is van alle linkse partijtjes en groeperingen tot nu toe de enige die zich op het verschijnsel van de AWS heeft gestort. Ze heeft een poging gedaan om ernstig studiewerk te verrichten. Nu is ook wel geweten dat de PVDA een kleine, lastige luis in de pels van heel links is die van haar isolement een deugd wil maken. Vanuit dat isolement belijdt men het geloof in het eigen gelijk. Dat is ook in dit boek het geval. Wie beweert dat de AWS te vergelijken is met "Arbeit macht frei" uit Auschwitz overdrijft schromelijk. Maar van de andere kant is dit de enige in Vlaanderen verschenen omvattende kritiek op de AWS. Laten we daarom kritisch op dit boekwerk ingaan.

Waar vroeger in de geschriften van de PVDA de revolutie overal gloorde en portretten van Mao en Stalin floreerden, is deze mystiek ineens afwezig. Zelfs het geloof in de onvermijdelijke "staking tot de finish" als ultiem recept is opgeborgen. De hyperbolen over de klassenstrijd zijn nog wel overvloedig aanwezig. De helden en slachtoffers van eigen bodem eveneens. Strijdsyndicalist Roberto D'Orazio heeft zo de weg gewezen om een verdere afbraak van de werkgelegenheid te voorkomen. Ook de witte woede is present. Postbodes en treinmachinisten pronken prominent op de foto's. Semira Adamu moet als martelares het racisme van de rijkswacht en het onmenselijke asielbeleid illustreren. De hamvraag is echter of de PVDA buiten het strijdgewoel aan de fabriekspoort ook een strategie heeft om de afbraak van de welvaartsstaat te beletten? Het verkiezingsprogramma van de PVDA stelt dat een grondige belastinghervorming waarbij de rijken de crisis betalen (netto 500 miljard frank per jaar extra) de welvaartsstaat zal redden. Iedereen tot en met een inkomen van 2 miljoen frank zal er fors op vooruitgaan. Helaas, maar de kiezers hebben dit links

poujadistisch plan niet gehonoreerd met hun stem. Dat komt allicht omdat de kiezers dit plan erg ongelooftwaardig hebben gevonden en de boodschappers niet vertrouwden. Kiezers charmeert men veelal niet met een fors belastingvoordeel alleen. Heeft de PVDA ook politiek en maatschappelijk nog aantrekkelijke plannen? Over het afbouwen van de staatsschuld weet men niets te bedenken, over de ecologie vernemen we dat dit vraagstuk in het leven is geroepen door het kapitaal en dus alleen maar met het kapitaal kan verdwijnen, over het mobiliteitsvraagstuk lezen we alleen maar dat gratis treinvervoer de mensen massaal in de trein zal lokken en over het asielbeleid moeten we het doen met de cryptische mededelingen van "vluchtelingen verdedigen is in het belang van alle werkers" en "vrij verkeer van mensen en gastvrij onthaal van alle vluchtelingen." Over wat het allemaal mag kosten en waar die mensen gehuisvest moeten worden, daarover zwijgt men decent. Over het woningvraagstuk meent men dat in de DDR vroeger dat probleem naar behoren was opgelost, maar dat in België een rechtse samenzwering het woningbezit onder de arbeiders heeft bevorderd. Vroeger tilde de PVDA niet zo zwaar aan de kleine criminaliteit. Tasjesdieven moeten het nu ineens ontgelden. Heilig is het persoonlijk bezit "waar gewone (sic) mensen, arbeiders, bedienden of kleine zelfstandigen hard voor gewerkt hebben".

Het probleem met dit soort analyses en mobilisatieschema's is dat ze eigenlijk grotendeels tot een voorbij tijdperk behoren, nl. dat van het nationale kapitalisme met op nationale regelingen gebaseerde welvaartsstaten. Het nationale kapitalisme hoorde bij de nationale welvaartsstaat. En omgekeerd. De arbeidersbeweging en alle andere sociale bewegingen moesten zich aan dat gegeven toen aanpassen. Internationale solidariteit was toen vooral solidariteit binnen de eigen landsgrenzen en pas daarna met de verworpenen der aarde. Koloniale volkeren die zich politiek onafhankelijk maakten, deden in principe hetzelfde. Internationale solidariteitsbewegingen met hun strijd was er het complement van en nodigde voorts uit tot revolutionair toerisme, handel in rietsuiker en affiches met de foto van Mao op. De globalisering heeft samen met de ondergang van het ontwikkelingsmodel gebaseerd op import-substitutie, een neoliberale revolutie ingeluid waardoor het geloof in de heilzame werking van de wet van de comparatieve voordelen tot een dogma werd ver-

heven. De welvaartsstaat stond dat comparatief voordeel in de weg en moet dus afgeslankt en geprivatiseerd worden. Veel van de huidige problematiek rond de migratie van arbeidskrachten heeft precies daarmee te maken.

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat de anti-globaliseringsbeweging haar verzet vooral concentreert op deze breuklijnen waar ecologische roofofbouw, schendingen van de mensenrechten, lage lonen en sociale uitsluiting elkaar raken. Aan de andere kant van dat spectrum staat dan het Angelsaksische discours van de neoliberale nieuwe middenklasse over een nieuwe Gouden Eeuw die het tijdperk van het “goede leven” naderbij brengt en die opgesierd wordt met de paraferalia van de *Open Society*, parlementaire democratie, *human resources*, ethisch beleggen, *good governance*, *stakeholder society*, *employability*, *workfare*, etc. Deze ideologie tracht een bondgenootschap van belanghebbenden te smeden rond de verdeling van de opbrengsten van de globalisering en rechtvaardigt een nieuwe sociaal-economische orde waarin de vele lagere geschoolden in de dienstensectoren het de koopkrachtige middenklasse naar haar zin hoort te maken. Het grote verschil met de negentiende eeuw is dat deze middenklasse geen huishoudelijk personeel erop na zal houden, maar *à la carte* die diensten koopt op de markt.

En wat kan de antiglobaliseringsbeweging daar tegenover stellen? De antiglobaliseringsbeweging ontbeert vandaag niet zozeer bruikbare mobiliseringsthema's of media-aandacht, als wel bruikbare hefboomen en institutionele mechanismen om de neoliberale revolutie stokken in de wielen te steken en de globalisering effectief aan banden te leggen.² De “overwinningen” die ze tot op heden heeft geboekt zijn vooral het gevolg van de interne tegenstellingen tussen de grote economische machtsblokken, niet zozeer door het op straat brengen van duizenden betogers op de plaatsen van de internationale conferenties der globaliseerders. Kortom, er is wel veel beweging, maar er zijn veel te weinig aanzetten tot duurzame machtsvorming.

Noten

1. Decommodificatie betekent dat een waar (zoals de arbeidskracht) door ingrepen van buiten af (collectieve arbeidsovereenkomsten, sociale wetgeving) geheel of gedeeltelijk ontdaan wordt van de invloed van de wet van vraag en aanbod, dus ook een deel van haar “warenkarakter” verliest.
2. Wat baat het een Tobin-tax in te voeren als de opbrengsten ervan niet adequaat gecontroleerd en geïnvesteerd kunnen worden? Wat baat het aan schuldverlichting of -kwijtschelding voor de armste landen te doen indien elk perspectief op ontwikkeling uitgesloten is door de internationale economische machtsverhoudingen?